

Prof. Dr. Fatmagül Demirel, ilk ve orta öğrenimini Isparta'nın Senirkent ilçesinde tamamladıktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisans ve Doktora eğitimi aynı bölümde tamamladı. Türk basın ve hukuk tarihi üzerine yayınlanmış makalelerinin yanısıra, *Cumhuriyet Kurulurken Hayaller ve Umutlar, Adliye Nezareti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarında Son Ziyaretler Son Ziyafetler, II. Abdülhamid'in Mirası: İstanbul'da Kamu Binaları* başlıklı kitapları bulunmaktadır. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Yazarın yayınlanmış bazı makaleleri şöyledir:

II. Abdülhamid Dönemi Tiyatro Sansürü: Ve Perdeler Sansürle Açıldı..., *Toplumsal Tarih*, 63(1999)

1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi, *Toplumsal Tarih*, 89 (2001)
Osmanlı Padişahlarının Doğum Günü Kutlamalarına Bir Örnek, *İlmi Araştırmalar*, 11(2001)

Osmanlı Devleti'nde Tuz Gelirlerinin Düyûn-ı Umumiye'ye Devredilmesinden Sonra Tuz Kaçaklığı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 1(2002)

Kastamonu'da Yerel Bir Gazete: Serbaz, *Müteferrika*,24(2003)

Osmanlı Devleti'nde Kitap Basımının Denetimi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 5(2004)

Osmanlı'da Bir Kitap Şirketi: Şirket-i Sahafiye-i Osmaniye, *Müteferrika*, 25 (2004)

Osmanlı Devleti'nde Yabancılara Mülk Satışı, *Güncel Hukuk*, Ekim 2004.

Osmanlı'da Dava Vekilleri Cemiyeti'nin Kuruluşu, *Güncel Hukuk*, Nisan 2005.

Osmanlı Usul-ı Muhakemat-ı Cezaiye Kanunu'nunda Hapishaneler, *Hukuk ve Adalet*, 6-7(2005)

Hadisat-ı Hukukiye: Cumhuriyette İlk Nafaka Davası, *Güncel Hukuk*, Eylül 2006.

Vilayet-i Selase (Selanik -Kosova -Manastır) Adli Islahatı, *Balkanlarda İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri Tiran- Arnautluk 4-7 Aralık 2003*, İstanbul: İrcica 2006.

Osmanlı Hapishanesi'nin Gardiyanları, *Hukuk ve Adalet*, 9 (2007)

Osmanlı Devleti'nde Telif Hakları Sorunu, *Bilgi ve Bellek*, 5 (2007)

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE SANSÜR

FATMAGÜL DEMİREL

Bağlam Yayınları 284
İnceleme/Araştırma 198
ISBN 978-975-8803-79-8

Fatmagül Demirel
II. Abdülhamid Döneminde Sansür

© Bağlam Yayıncılık
© Fatmagül Demirel

Birinci Basım: Mart 2007
İkinci Basım: Aralık 2020
Kitap Tasarımı ve Kapak İllüstrasyonu: Canan Suner
Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1 Başakhan Merter/İstanbul

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685
Matbaa Sertifika Numarası: 45162

BAĞLAM YAYINCILIK Hobyar Mah. Narlıbahçe Sok. No: 9/3
Cağaloğlu/İstanbul Tel: (0212) 513 59 68 / 244 41 60
Tel-Faks: (0212) 243 17 27
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

Anneme ve Babama

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	9
SUNUŞ / M. Şükrü Hanoğlu	11
KISALTMALAR	21
GİRİŞ	23

I. BÖLÜM

İÇ BASINA UYGULANAN SANSÜR

Sansürün Kurumsallaşması.....	43
Matbuat Müdürlüğü ve Sansür.....	43
Sansür Memurları	49
Sansür Mekanizması	53
Gazetelere Uygulanan Sansür	60
Şartlı Basın Oluşturma Çabaları	60
Gazetelere Yapılan Uyarılar	64
Gazetelerin Kapatılması.....	67
Sansür Uygulamalarının Etkileri.....	77
Gazete Sahiplerinin Yalvarışları.....	77
Gazetelere Yapılan Yardımlar	81
Sansüre Tepkiler	84
Kitaplara Uygulanan Sansür.....	89
Sansür Heyetleri	89
Encümen-i Teftiş ve Muayene	89
Tedkik-i Müellefat Komisyonu	93
Yasak Kitaplar.....	96
Yakılan Kitaplar	100

II. BÖLÜM

DIŞ BASINLA MÜCADELE

Dış Basının Takibi	107
Osmanlı Elçilerinin Faaliyetleri.....	107

Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü'nün Çalışmaları	109
Aleyhte Yayınlara Karşı Alınan Tedbirler	111
Siyasi Tedbirler	111
Gazetelerin Tekzibi	111
Gazetelerin Ülkeye Girişinin Yasaklanması	115
Ekonomik Tedbirler.....	124
Gazetelere Yapılan Para Yardımları ve Şantajlar	124
Muhabirlere Yapılan Para Yardımları	136
Diğer Tedbirler.....	142
Gazetelere Açılan Davalar.....	148
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	155

EKLER

OSMANLI DEVLETİ'NE GİRİŞİ YASAKLANAN GAZETELER	167
YAKILAN KİTAPLARIN LİSTESİ	172
BELGELER.....	186
GENEL DİZİN	225
KİŞİ ADLARI DİZİNİ	235
GAZETE ADLARI DİZİNİ	237

TEŞEKKÜR

II. Abdülhamid Döneminde Sansür, 1996 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakóltesi Tarihi Bölümü Yakınçağ Tarihi Kürsüsü'nde hazırlanan Yüksek Lisans tezinin genişletilmiş halidir. Öğrenciliğim ve akademik çalışmalarım sırasında yardım ve desteklerini gördüğüm hocalarım, Prof.Dr. Mehmet Özsait'e, Prof.Dr. Nezihi Aykut'a, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'e ve tezin hazırlandığı dönemde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mahir Aydın'a teşekkür ederim.

Bu çalışmanın yayınlanmasını teşvik eden, titiz bir şekilde okuyup değerlendiren, uyarıları ile beni yönlendiren hocam Prof. Dr. Şükrü Hanioglu'na çok teşekkür ederim. Akademik çalışmalarına başladığım günden beri arşiv belgelerine ulaşmamda yardımcı olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Hizmetleri Şube Müdürü İlhan Ovalioğlu'na, Araştırma Hizmetleri salon sorumlusu Fuat Recep'e ve bütün Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Fatmagül DEMİREL

Üsküdar 2007

SUNUŞ

Dr. Fatmagül Demirel'in II. Abdülhamid Dönemi'nde Sansür kitabı pek çok açıdan önem verilmesi gereken bir çalışmadır. Konuyla ilgili arşiv kaynaklarını ortaya çıkararak ayrıntılı olarak tahlil eden bu eser, her şeyden önce, şimdiye kadar genellikle sansüre tabi tutulanlar gözünden ve uygulamada ortaya çıkan gülünç misaller yardımıyla değerlendirdiğimiz dönem sansürünü tarihî bağlamı çerçevesinde algılayabilmemizi mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra çalışma dönem sansürünün, kendisiyle eşanlı olarak uygulanan bir dizi siyasetle birlikte ve basit, keyfî bir yasakçılığın ötesinde değerlendirilmesi gerektiğini de ortaya koymaktadır. Elimizdeki eser, bu niteliğiyle, II. Abdülhamid dönemini basit bir ancien régime ve izleyicisi yapıların karşı tezi olarak değil, kendi tarihî bağlamında anlayabilmemizi sağlayabilecek çalışmalar arasında önemli bir yere sahip olma hususiyeti taşımaktadır. Bunlara ilâveten, Dr. Demirel'in bulguları bize II. Abdülhamid dönemindeki uygulamaların da dahil olduğu Osmanlı sansürünün, Osmanlı toplumunun modernite ile ilişkisini anlayabilmemiz alanında fazlasıyla yardımcı olmaktadır. Bu münasebet konu üzerine kaleme alınan eserlerde genellikle gözardı edilmekte ya da gerektiğince vurgulanmamaktadır. Halbuki Tanzimat sonrası Osmanlı sansürünün belki de en önemli hususiyeti yukarıda zikrettiğimiz bu ilişkidir.

Tevrat'ta Jeremiah'nın kâtip Baruch'a dikte ettirdiği bir bölümün Kral Jehoiakim tarafından beğenilmeyerek yakıldığı, bıçaklarla kazınarak metinden çıkarıldığını ve metne eklemeler yapıldığını anlatan ifadeler (Tevrat: Jeremiah 36: 19.32) sansür olgusunun çok eski çağlara kadar geri götürülebileneceğini kanıtlar. Gene Antik Yunan feylesofu Anaksagoras'ın kitaplarının içlerinde tanrılara hakaret edici ifadeler bulunduğu gerekçesiyle yakılmaları ya da Çin İmparatoru Shih Huang Ti'nin geleneksel kültürü ortadan kaldırma amacıyla Konfüçyus'un kiler de dahil olmak üzere mevcut tüm kitapları imha etmesi benzeri misal-

ler bize yayın yasaklarının en uç uygulamalarının da sanıldığından uzun bir geçmişi olduğunu gösterir. Benzeri şekilde Machiavelli'nin ünlü *Prens* eserini İtalya'da değil Londra'da yayımlayabilmesi de rejimlerin varlıklarını tehlikeye düşürdüğünü düşündükleri fikirleri toplumlarının uzağında tutma gayretlerinin günümüzle sınırlı olmadığını ortaya koyar.

Sansür olgusuna Freud gibi bilinçaltı ile bilinç arasındaki ilişkinin bir yansıması olarak psikolojik düzeyde de yaklaşabilmek mümkünse de¹ bu tür "zamandan ve mekândan bağımsız sansür" yaklaşımları bize bu uygulamanın modern çağda aldığı şekli açıklamada fazla yardımcı olamazlar. Modernite sonrası toplumlarında sansür, ancak modernliğin yarattığı yapısal dönüşümler çerçevesinde incelendiğinde, anlam kazanabilir. Dolayısıyla uygulama düzeyinde görülebilecek benzerlikler, Tanzimat sonrası sansürle bu dönem öncesi Osmanlı yasakları arasındaki temel nitelik farklılığını bir kenara atma, bu uygulamanın modern karakterini ihmal etme neticesini doğurmamalıdır. Nitekim bu alanda bize çarpıcı bir karşılaştırma imkânı sunan ve Japon sansürü üzerine Batı literatüründeki en kapsamlı çalışmalardan birini yapan Mitchell, Meiji dönemi sansür uygulamalarının modern karakterine, Tokugava dönemi yasaklarından farklılıklarına ve engelleme ötesinde meşruiyet sağlamanın da dahil olduğu ciddi amaçları hedefleyen bir siyaset olmasına dikkat çekmektedir ki,² bu açıdan bakıldığında Tanzimat sonrası Osmanlı sansürü için de benzeri değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Nitekim tıpkı Tanzimat ricâli gibi Meiji devlet adamları da sansür ve propagandayı ortak algılamalar yaratmak ve kamuoyunu hükümet siyasetleri çerçevesinde şekillendirmek amacıyla kullanmayı arzuladıklarından önceleri her türlü yayına modern niteliğinden dolayı olumlu gözle bakmışlar ancak daha sonra sınırlamaların gerektiğini düşünmüşlerdi.³ Ancak, Türk literatürün-

---

¹ Jean Laplanche ve J.-B. Pontalis, *The Language of Psycho-analysis* (Londra: Hogarth Press, 1973), s. 65-6 . Daha etraflı bir tartışma için bkz. Joel Schwartz, "Freud and Freedom of Speech", *The American Political Science Review*, 80/4 (1986), s. 1228-31.

² Richard H. Mitchell, *Censorship in Imperial Japan* (Princeton: Princeton University Press, 1983), s. 13-15.

³ *Ibid.*, s. 15.